

TEORIA DEL LÍMIT I CRÍTICA CULTURAL. EL CAS WITTGENSTEIN

JOAN ORDI

REFLEXIÓ INICIAL

L'interès pel filòsof austríac Ludwig Wittgenstein creix imparablement. El *Philosophers Index* ja recull 6.000 títols de la literatura secundària. Molts revelen una clara projecció psicointel·lectual dels autors. I no pocs repeteixen esquemes interpretatius que la història de l'exegesi ha superat decididament. Encertar el sentit de l'obra filosòfica i de les peripècies biogràfiques del vienès resulta tan difícil com fer encabir un concepte important en quatre mots. Destacarem, doncs, aquí la seva crítica cultural, exposant, però, el fonament en què descansa: la teoria del límit comú al món, al llenguatge i al pensament. La nostra època és intel·lectualment feble: no s'atreveix a mirar el conjunt de la vida humana des d'una perspectiva filosòfica global. Wittgenstein potser ens atreu justament perquè va lluitar, ja de jovenet, per adquirir una idea palanca que pogués capgirar la visió del món *in toto*. La seva crítica de la cultura euro-ptoamericana d'entreguerres és substancialment vàlida respecte de la nostra postmodernitat. Tal vegada podria ajudar-nos a contenir la xerrameca insulsa del nostre moment i a descobrir el silenci revelador d'«allò més alt».¹

1. Per comprendre aquesta crítica és decisiva la lectura de dues obres: Ludwig Wittgenstein, *Vermischte Bemerkungen / Culture and Value* (versió castellana: *Aforismos. Cultura y valor*, Madrid: Espasa Calpe, 2 1996); *Denkbewegungen. Tagebücher 1930-1932, 1936-1937* (versió castellana: *Movimientos del pensar. Diarios 1930-1932 / 1936-1937*, València: Pre-Textos, 2000).

RESUM D'UN CAMÍ

Nascut a la capital de l'imperi austrohongarès el 26 d'abril de 1889, morí el 29 d'abril de 1951 a Cambridge, en ple període de reconstrucció europea. Procedent d'una de les famílies centroeuropees més potents en el camp de la indústria i culturalment més refinades de la Viena cosmopolita, intel·lectual i artista anterior a la Primera Guerra Mundial, Ludwig Wittgenstein tallà la carrera d'enginyer aeronàutic per dedicar-se en cos i ànima a la filosofia. Hi influí poderosament l'encís que sentia d'adolescent per Schopenhauer i, després, per les qüestions filosòfiques implicades en les matemàtiques. Els treballs de Bertrand Russell i de Gottlob Frege per fonamentar les matemàtiques en el que ara anomenem *lògica formal* o *lògica simbòlica*, el van esperonar a fer una gran contribució pròpia i original a la nova lògica entre 1913 i 1918. Després de la Primera Guerra Mundial renuncià a la fortuna paterna que li pertocava, abraçà un ideal de vida asceticoreligiosa personal i es dedicà, entre 1920 i 1926, a fer de mestre d'escola rural en pobles de la Baixa Àustria. Recuperà la dedicació explícita a la filosofia retornant a Cambridge el 1929, on impartí cursos i conferències que de seguida li donaren projecció internacional i que alternava amb períodes d'aïllament i d'intensa reflexió filosoficoreligiosa en la seva cabana de Noruega. Autor d'obres famosíssimes com ara el *Tractatus logico-philosophicus*, els *Quaderns Blau* i

Marró i les *Investigacions filosòfiques*, ens ha llegat nombrosos manuscrits que han anat apareixent publicats després de la seva mort: els *Diaris de Guerra* (1914-1916), els *Aforismes. Cultura i Valor*, els *Diaris dels anys 30 (Movimientos del pensar)*, la *Gramàtica filosòfica*, les *Lliçons sobre estètica, psicologia i creença religiosa*, i *Sobre la certesa*, entre altres. El seu llegat literari abasta 20.000 pàgines i ha estat publicat íntegrament en format electrònic per *The Bergen Electronic Edition* en un cd-rom de textos i quatre de fotografies dels manuscrits.²

INFLUÈNCIA MAL ENTESA

Wittgenstein ha estat un dels pensadors més originals i profunds del segle XX: sense una sòlida formació prèvia en aquesta àrea, va fer filosofia per afrontar la qüestió del sentit de la vida des de l'anàlisi lògica del llenguatge significatiu, primer, i des de l'anàlisi de l'ús real del llenguatge quotidià, després. Va unir, de forma biogràficament coherent, la fe religiosa, la reflexió filosòfica i un estil de vida volgudament transcendental. Va influir enormement en el Cercle de filòsofs i científics de la Viena dels anys 20 (l'anomenat *Cercle de Viena* fundat per Moritz Schlick) i com a professor de filosofia a Cambridge. Per això sovint se l'ha considerat inspirador directe tant del neopositivisme de la Viena de la Monarquia Dual com de la filosofia que analitza el llenguatge humà (filosofia analítica d'Oxford i Cambridge). Ell, però, sempre es va considerar —amb raó— incomprès per aquestes dues escoles.³ La publicació pòstuma dels seus manuscrits ens proporciona ara, 52 anys després, una gran ocasió per fer més justícia a la totalitat

2. La millor biografia, la més completa i de consulta obligada és: Ray Monk, *Ludwig Wittgenstein. The Duty of Genius* (versió castellana: *Ludwig Wittgenstein. El deber de un genio*, Barcelona: Anagrama, 1994). En format més reduït, també resulta objectiva i molt útil l'obra: Wilhelm Baum, *Ludwig Wittgenstein*, Madrid: Alianza, 1988.

del seu pensament i per deixar-nos interpel·lar per les seves intuïcions. El seu *Tractatus* afirma, per exemple, categòricament:

«El sentit del món ha de trobar-se fora d'ell. En el món tot és tal com és, i tot succeeix tal com succeeix; en ell no hi ha cap valor —i si hi fos, no valdria res.

Si hi ha un valor que sigui valuós, ha de trobar-se fora de tota esdevinença i de tot ser-d'aquesta manera. Perquè tota esdevinença i ser-d'aquesta manera és casual.

Allò que ho fa no-casual no pot trobar-se en el món, perquè, si no, això seria, al seu torn, casual. Ha de trobar-se fora del món.»⁴

TEORIA DEL LÍMIT

La novetat més original i genial del pensament de Wittgenstein es troba en el seu tractament del llenguatge: de ser objecte de reflexió filosòfica (recordi's els sofistes, el mètode socràtic i els Diàlegs de Plató) passa a convertir-se en l'àmbit des del qual s'ha de fer filosofia. L'imperatiu expressat és correcte: l'única filosofia possible segons el vienès és la que el llenguatge fa possible; no la filosofia que, a través i més enllà del llenguatge, creu poder dir quina és la darrera estructura de l'ésser de les coses (meta-

3. Consulti's un bon estudi en alemany de la relació Wittgenstein – Cercle de Viena a: Mandred Geier, *Der Wiener Kreis*, Reinbek bei Hamburg: Rowolth Taschenbuch, 2 1995. Una exposició clara i penetrant del segon mètode de Wittgenstein, el de les *Investigacions filosòfiques*, es troba a: David Pole, *The Later Philosophy of Wittgenstein* (versió castellana a: José Ferrater Mora - G. H. von Wright – Norman Malcolm, David Pole, *Las filosofías de Ludwig Wittgenstein*, Vilassar de Mar: Ediciones Oikos-Tau, 1966, p. 99-198).

4. L'única versió al català actualment disponible i bastant fiable del *Tractatus* (= TLP) és: Ludwig Wittgenstein, *Tractatus logico-philosophicus* (traducció i edició a cura de Josep M. Terricabras), Barcelona: Edicions 62, 1997. Cita: TLP 6.41.

física). Per això l'obra de Wittgenstein ha estat titllada d'antimetafísica, com la del Cercle de Viena. Ara bé, aquesta interpretació és errònia: Wittgenstein nega la possibilitat de la metafísica com a discurs explícit, però no la validesa de la intenció de la metafísica com a mirada global i profunda sobre el darrer fonament de la realitat. Només que aquesta intenció, irrenunciable per a l'ésser humà que vol donar sentit a la seva vida, no pot ser dita, ja que el llenguatge és portador d'una marca interna que el limita i el reté sota el poder de la lògica. Tot al llarg de la seva producció filosòfica, i malgrat els canvis de mètode, Wittgenstein va mantenir la convicció que el llenguatge humà només és significatiu quan funciona o bé des de la forma lògica que l'estructura i el fa possible a priori (*Tractatus*), o bé des de la lògica implícita en els jocs de llenguatge reals amb què vinculem les nostres paraules i expressions a contextos vitals de comunicació (*Investigacions filosòfiques*). Aquest límit intern, entès com a criteri de demarcació rigorosa entre llenguatge significatiu i no-significatiu i alhora com a condició de possibilitat del llenguatge i del pensament (allò que pot ser dit i allò, doncs, que pot ser pensat), preserva, en una línia de pensament força kantiana, la intenció més noble i exigent de la filosofia: assolir una concepció metafísica de la realitat, tot prohibint, però, que es faci una metafísica explícita, formalment discursiva. Wittgenstein deixa, per tant, la solució dels tradicionals problemes de la filosofia, així com la qüestió paral·lela i més existencial del sentit de la vida, a una forma de vida ètica, estètica i místicoreligiosa. Declara impossible, doncs, la solució filosoficoteòrica dels maldecaps de la humanitat i la resitua en l'àmbit de l'acció humana guiada explícitament per una intenció metafísica: la de viure d'una ètica del valor absolut, d'una estètica que contempli el món *sub specie aeterni* i d'una mística que vivenciï la totalitat del món com una immensa casualitat que no té en ella mateixa el fonament de la seva existència.

EL VALOR ABSOLUT

Atret i captivat pels treballs logicosemàntics de Gottlob Frege a Jena i pels treballs logicomatemàtics de Bertrand Russell a Cambridge, Wittgenstein es va dedicar a la filosofia de la lògica no per la lògica en si, sinó com a mitjà per a la solució del problema metafísic de la vida humana. Tot i inventar ell mateix les famoses taules de veritat per a l'anàlisi de les condicions de veritat de les proposicions (TLP 4.31 i 4.42), per a ell la lògica formal a la manera de Frege i de Russell no era res més que un instrument, una notació simbòlica que havia de mostrar perspícua l'estructura lògica que fa possible que els objectes es combinin en possibles estats de coses i en fets existents («*El món és la totalitat dels fets, no de les coses.*», TLP 1.1), els noms en proposicions significatives («*La proposició elemental consta de noms. És una connexió, una concatenació de noms.*», TLP 4.22) i els pensaments puguin ser projectats en una proposició («*I la proposició és el signe proposicional en la seva relació projectiva cap al món.*», TLP 3.12). El punt decisiu consistia a separar radicalment allò que pot ser dit (fets del món) d'allò que només pot ser mostrat (el valor absolut). El pròleg del *Tractatus* ja ho estableix clarament d'entrada:

«*El llibre tracta dels problemes filosòfics i mostra —tal com crec— que el plantejament d'aquests problemes descansa en la mala comprensió de la lògica del nostre llenguatge. Hom podria aferrar potser tot el sentit del llibre amb les paraules: el que en principi es deixa dir, es deixa dir clarament; i sobre allò de què no es pot parlar, hom ha de callar.*»

I en una famosa carta a l'editor Ludwig von Ficker, poc tinguda en compte pels intèrprets del *Tractatus* massa precipitats, Wittgenstein confessava obertament:

«[...] el sentit del llibre és ètic. Una vegada vaig voler introduir una proposició en el pròleg que ara de fet no hi és, però que li escric ara perquè potser li serà una clau: i és que volia escriure que la meua obra consta de dues parts: la que hi ha aquí al davant i tota l'altra que no he escrit. I justament aquesta segona part és la important. I és que allò ètic està delimitat pel meu llibre per dir-ho així des de dintre; i estic convençut que, rigorosament, NOMÉS així se'l pot delimitar. Breument, crec: tot allò que molts avui ensofren ho he fixat en el meu llibre callant-hi. I per això el llibre, si no m'erro gaire, dirà moltes coses que vostè mateix vol dir, però potser vostè no veurà que hi estan dites. Li voldria, doncs, recomanar de llegir el pròleg i la conclusió, car aquests donen expressió, de la manera més immediata, al sentit.»⁵

Aquest sentit eticoabsolut del *Tractatus* conté l'objectiu de tota la filosofia de Wittgenstein: delimitar, amb l'ajut de la lògica del llenguatge (sigui de la lògica formal, sigui de la lògica dels jocs de llenguatge), què pot ser dit significativament, per tal de preservar l'esfera d'allò transcendental i rescatar-la així de la crisi cultural vers on s'encaminava Europa. El llenguatge, amb la seva lògica possibilitadora i alhora delimitadora, preserva així una vida que contempla el món, i que es col·loca davant dels fets ineludibles del propi entorn biogràfic, des de l'òptica dels valors absoluts de l'ètica, dels valors transcendents de l'estètica i del fonament transcendent i personal, anomenat *Déu*, de la mística o religió.⁶ I la tasca de la

5. Ludwig Wittgenstein, *Briefwechsel mit B. Russell, G. E. Moore, J. M. Keynes, F. P. Ramsey, W. Eccles, P. Engelmann und L. von Ficker* (herausgegeben von B. F. McGuinness und G. H. von Wright), Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1980, p. 6-97; carta probablement d'octubre o novembre de 1919.

6. Per comprendre aquest enfocament resulta indispensable llegir la *Conferència sobre Ètica* del vienès. Vegi's: Ludwig Wittgenstein, *Conferència sobre ètica* (traducció de Joan Ordi), a: *Comprendre, revista catalana de filosofia* III/2 (2001) 60-66; Joan Ordi, «L'ètica és sobrenatural. La Conferència sobre ètica de Ludwig Wittgenstein», a: *Comprendre, revista catalana de filosofia* III/2 (2001) 37-57.

filosofia acaba redefinida com l'activitat logicoanalítica de fer patent aquest límit possibilitador i retentiu amb l'ajut d'una simbòlica formal perspícua. Per això, el filòsof que vol afrontar la qüestió del sentit de la vida no pot fer res més que mostrar la seva pròpia forma de vida. I així no fa res més que mostrar als altres la condició de subjecte metafísic de tot ésser humà, de manera que del reconeixement pràctic d'aquesta condició en depèn la felicitat humana, que és el senyal de la vida bona que resol el problema del sentit de l'existència.

LA XERRAMECA D'UNA SOCIETAT HIPÒCRITA

¿Per què aquesta preocupació i objectiu constant de tota la filosofia i la vida de Wittgenstein malgrat el canvi de mètode d'anàlisi del llenguatge? En el període anterior a la Primera Guerra Mundial, la monarquia dels Habsburg (Àustria-Hongria) havia degenerat en una espècie de doble llenguatge: d'una banda, el discurs oficial d'un imperi que propugnava els valors transcendents del cristianisme i la concepció metafísica de la vida, mentre que, d'altra banda, tant les institucions polítiques d'aquell considerable imperi centroeuropeu com la societat vienesa de la capital dual es desmembraven en formes socials, públiques i privades de vida al marge d'aquell discurs i en hipòcrita devaluació dels suposats fonaments ètics, transcendents i religiosos de l'Estat. La necessitat d'una reforma de la societat vienesa, lacerada entre la vida falsament uniformada i oficial de la cort i la multiculturalitat, multiètnicitat i multiètnicitat reals dels seus habitants i dels pobles d'Àustria-Hongria, va desfermar moltes veus crítiques en tots els camps de la cultura. El llenguatge oficial s'havia contaminat de la mateixa hipocresia que caracteritzava la societat. I les referències transcendents d'aquest llenguatge (els valors ètics, la concepció religiosa de la vida i el pensament metafísic d'influència kantiana) havien degenerat en una xerrameca suposadament transcendental,

però mancada d'honestedat intel·lectual i social. «Allò més alt» patia, en el llenguatge i a causa d'aquesta defallença del llenguatge en aquella època, la mateixa banalització amb què el discurs oficial degradava paradoxalment els valors que intentava preservar. La crítica a la cultura havia de prendre, ineludiblement, també la forma d'una crítica del llenguatge. Sense la depuració del llenguatge, no era possible aspirar a una reforma radical de la societat. És en aquest context cultural de crisi i de final d'època, i no pas en el món acadèmic de Cambridge, on la figura de Wittgenstein troba el seu bressol propi, com un exemple més d'un vienès intel·lectual que pateix la grandesa i la misèria alhora de la Viena del *finis Austriae*.⁷ La solució aportada per Wittgenstein en el *Tractatus*, però mantinguda al llarg de tota la seva vida, va ser la d'una autocontenció radical del llenguatge que fes possible obrar de manera transcendental. La tesi setena del *Tractatus* declara impossible un llenguatge que no es refereixi als fets del món i suggereix la conseqüència ètica que se'n segueix, o sigui, l'imperatiu incondicional del silenci que preserva justament allò que calla:

«Sobre allò de què no es pot parlar hom ha de callar.»

CRÍTICA CULTURAL

El Wittgenstein que torna al Cambridge dels anys 30 per a una nova ocupació filosòfica exclusiva està convençut que no es perd res si res no es diu sobre allò transcendent i que, per tant, ara, en un context cultural cada cop més incapacitat per copsar la dimensió transcendent de la vida, el que

7. Dos estudis molt enriquidors aclareixen la matriu cultural de Wittgenstein: Allan Janik and Stephen Toulmin, *Wittgenstein's Vienna* (versió castellana: *La Viena de Wittgenstein*, Madrid: Taurus, 1998); Josep Casals, *Afinidades vienesas. Sujeto, lenguaje, arte*, Barcelona: Anagrama, 2003.

cal fer és mostrar l'empobriment i degeneració de la cultura europea i americana d'entreguerres fent anàlisi lingüística del llenguatge real. La descripció dels jocs de llenguatge i de les expressions i formes de vida en què s'inscriuen mostra, per ella mateixa, la base de la crítica cultural del vienès: l'experiència de crisi cultural profunda que ja havia començat a sentir i patir personalment amb l'enfonsament de l'antic imperi austrohongarès arran del canvi cultural que la Primera Guerra Mundial segella sobre el continent. L'anàlisi del llenguatge de la matemàtica, dels termes psicològics del llenguatge quotidià, de les expressions relacionades amb el llenguatge mateix i amb termes de coneixement, saber i certesa, anàlisi que cristal·litzarà en el *Quadern Blau*, el *Quadern Marró*, les *Observacions filosòfiques*, els *Diaris del anys 30*, la *Gramàtica filosòfica*, altres manuscrits publicats pòstumament sobre la matemàtica, la psicologia i la religió, i finalment les *Investigacions filosòfiques*, mostra el profund malestar que li causa una cultura que ja al voltant de la Segona Guerra Mundial sembla estar tota ella centrada en el mite del progrés i en la corresponent indústria de la guerra i dels negocis. Patint i observant aquesta crisi cultural que recorda l'*Ocàs d'Occident* d'Spengler, autor que Wittgenstein valorava per la seva capacitat de visió de conjunt de la marxa de les cultures, el vienès estava convençut (i per això no publicava) que no escrivia per a la seva època, ja que aquesta no podia entendre la darrera finalitat de la seva filosofia, ja defensada i perseguida en el *Tractatus*: preservar l'esfera d'allò transcendent perquè la vida humana no es banalitzés de la mà d'un fals llenguatge metafísic i perquè el transcendent no resti eclipsat per una forma col·lectiva de vida que no podia veure en l'home un subjecte metafísic, o sigui, l'ésser que, per la seva tendència a transcendir els límits del llenguatge, constitueix el límit del món. Els textos següents revelen algun aspecte d'aquesta crítica:⁸

8. Trets, tots ells, dels Diaris dels anys 30, que es poden consultar en la versió castellana de la nota 2.

«L'esperit dels d'avui no té cap ressort sota els seus peus.»

«Loos, Spengler, Freud & jo pertanyem, tots, a la mateixa classe que és característica d'aquest temps.»

«Crec que avui cal heroisme per no veure les coses com a símbols en el sentit de Kraus. Val a dir, per alliberar-se d'una simbòlica que pot esdevenir rutina. Val a dir, no intentar realment tornar a veure-les banalment, sinó per tornar a dissipar els núvols de la simbòlica, per dir-ho així, barata en una esfera superior (de manera que l'aire torni a esdevenir transparent).

És difícil no abandonar-se avui a aquesta simbòlica.»

«En la civilització de la gran ciutat, l'esperit només pot retirar-se a un racó. Però així no és una cosa atàvica & supèrflua, sinó que planeja per damunt de les cendres de la cultura com un (etern) testimoni —gairebé com a venjador de la divinitat.»

«El nostre temps és, realment, un temps de transvaloració de tots els valors.»

«La música de les èpoques passades sempre correspon a determinades màximes sobre allò bo & correcte del mateix temps. [...] Per a formular avui el que és correcte ningú no és prou intel·ligent & totes les fórmules, màximes que s'expressen són absurditats. La veritat sonaria completament a paradoxa a tots els homes.»

En la mateixa línia, altres textos també resulten corprenedors:⁹

«Que sigui comprès o valorat pel típic científic occidental, em resulta indiferent, car ell certament

9. Trets, tots ells, de *Vermischte Bemerkungen*. Es poden consultar en la versió castellana de la nota 2.

no comprèn l'esperit amb el qual jo escric. La nostra civilització està caracteritzada pel mot «progrés». El progrés és la seva forma, no una de les seves propietats: que progressa. És típicament constructiva. La seva activitat és la de construir un edifici cada cop més complicat. I també la claredat serveix només a aquest objectiu i no és pas objectiu per si mateixa. Per a mi, en canvi, la claredat, la transparència, és un fi en si mateix.

No m'interessa construir un edifici, sinó fer transparents als meus ulls els fonaments dels possibles edificis.

El meu objectiu, per tant, és un de ben diferent del dels científics, i el moviment del meu pensar és diferent del d'ells.»

«El treball en filosofia és —com moltes vegades el treball en arquitectura— pròpiament més aviat un treball amb un mateix. Amb la pròpia concepció. Amb com es veuen les coses. (I el que hom n'exigeix.)»

«Els homes creuen avui que els científics hi són per instruir-los; els poetes i músics, etc., per alegrar-los. Que aquests tinguin quelcom per a ensenyar-los, no se'ls acudeix.»

«L'arquitectura eternitza i sublima alguna cosa. Per això no pot haver-hi arquitectura quan no hi ha res per sublimar.»

«Les qüestions científiques em poden interessar, però no em poden captivar realment. Això, per a mi, només ho fan les qüestions conceptuals i estètiques. La solució de problemes científics em resulta, fonamentalment, indiferent; però la d'aquelles altres qüestions, no.»

«La vida pot educar per a la fe en Déu. I també hi ha experiències que ho fan; no, però, visions o altres experiències dels sentits que ens mostrin l'«existència d'aquesta essència», sinó, per exemple, el sofriment de diferents menes. I

ens mostren Déu no com una impressió dels sentits ens mostra un objecte, ni ens fan suposar-lo. Experiències, pensaments —la vida pot imposar-nos aquest concepte.»

En poques paraules, va ser per a una crítica de la cultura com la que revelen els textos reproduïts per a la qual Wittgenstein va establir el criteri de demarcació rigorosa entre allò que pot ser dit amb sentit i allò de què no es pot parlar perquè és transcendent i tan important per a la vida humana que cal preservar-ho absolutament. I el contingut essencial d'aquesta crítica de la cultura consistia a denunciar la seva radical incapacitat per a educar les persones en la percepció i vivència d'«allò més alt»: el valor absolut, la contemplació del món *sub specie aeterni* i l'orientació misticotranscendent de la vida ordinària.

ACTUALITAT DE LA CRÍTICA

La solució de Wittgenstein a la crisi cultural de la seva època resulta molt interessant com a crítica constructiva contra una tendència força generalitzada de la mentalitat social actual: que les disciplines que afronten l'estudi i la investigació d'àmbits o dominis específics del saber no forneixen cap matèria per a una investigació filosòfica ulterior, de manera que la filosofia, en la mesura que encara se li permet existir en un món tecnocientífic que ja no li veu, però, gaire raó de ser, s'hauria d'alimentar de problemes conceptuals generats per ella mateixa i, per tant, desconnectats de les preocupacions científiques de l'home d'avui.

Tant la trajectòria com el pensament, plural i unitari en el fons,¹⁰ de Wittgenstein contradiuen *in recto* els pressupòsits d'aquesta mentalitat: que, un cop la ciència ha anat apoderant-se de més àmbits d'investigació i ha anat fornint més respostes a qüestions que abans eren patrimoni especulatiu dels filòsofs, ha anat privant de jus-

tificació l'existència dels estudis humanístics i, particularment, la dedicació seriosa a la tasca de la filosofia. És significativa, al respecte, la següent afirmació que ja apareix en el *Tractatus*:

«Tenim la sensació que fins i tot quan totes les possibles preguntes científiques han estat contestades, els nostres problemes vitals encara no han estat gens tocats. Ben cert, llavors ja no resta, justament, cap pregunta; i precisament això és la resposta.» (TLP 6.52)

La resposta definitiva no correspon, doncs, a la ciència, i no només perquè no sembla que la ciència pugui arribar mai a estar en grau d'oferir una resposta definitiva als problemes que són objecte del seu domini, sinó sobretot perquè, més enllà del seu domini, però a través dels problemes del seu domini —expressats lingüísticament— que són humanament importants, es mostra l'àmbit de tot allò en què l'home es juga el sentit de la seva existència i que Wittgenstein caracteritzava com a ètica, estètica i religió o mística. En poques paraules, una societat que tendeix a oblidar els problemes vitals i que ja no sembla entendre gaire el sentit d'una cultura que es vulgui construir com a expressió del problema per excel·lència que és l'ésser humà per a si mateix, pot tornar a llegir Wittgenstein i descobrir renovadament que, en el llenguatge significatiu de la ciència i de la tècnica, es mostra allò que no pot ser dit científicament: el sentit transcendent de la vida humana.

10. Malgrat la diferenciació d'èpoques i mètodes d'anàlisi del llenguatge, dos estudis han demostrat a bastament la unitat de fons de tota la filosofia del vienès: K. T. Fann (ed.), *Wittgenstein's Conception of Philosophy* (versió castellana: *El concepto de filosofía en Wittgenstein*, Madrid: Tecnos, 1975; Anthony Kenny, *Wittgenstein* (versió castellana: Madrid: Alianza, 1995).

Això és tot el que, en el fons, volia dir de la mà del cas Wittgenstein. La qüestió és simple: es tracta de replantejar-nos les bases de la nostra pròpia civilització. La resolució és, però, complexa, per bé que seria possible si els debats que endeguem en els nostres mitjans de masses anessin al fons del problema filosòfic que és l'ésser humà. Hi ha sensibilitat i voluntat de fer-ho?

JOAN ORDI (Monforte, 1955), llicenciat en Filosofia i en Teologia, és a punt de defensar una tesi doctoral a la facultat de Filosofia de la Universitat Ramon Llull, titulada *L'imperatiu del silenci. Sentit del Tractatus de Wittgenstein a la llum de la tesi setena* (amb traducció al català de l'edició crítica del *Tractatus*). És professor a l'Institut Superior de Ciències Religioses de Vic. Ha publicat *Quatre aspectes antropològics del morir*, ha traduït per primer cop al català la *Conferència sobre ètica* de Wittgenstein i n'ha publicat un estudi. Es va llicenciar en Teologia amb una tesina sobre la filosofia atea d'Ernst Bloch i en Filosofia amb una tesina sobre les proves de l'existència de Déu a G. W. F. Hegel. D'ençà del 1992 viu a Igualada. El seu interès intel·lectual se situa en l'àmbit del diàleg crític entre fe i pensament.

